

Kísért a múlt

Új tanévben új tanterv és új tantervhez új tankönyvek, döntött oktatási főhatóságunk. És mindent sebbel-lobbal kell elkészíteni, februártól szeptemberig: tantervírás, pályázathirdetés, tankönyvírás, lektorálás, véleményezés, elfogadás, bemutatás, választás, rendelés, szerződéskötés, nyomtatás és kiszállítás, mindez a pillanat műve volt. Ezt a módszert kísérletezte ki az idén az oktatás és kutatás minisztériuma, mert kell a reform, jó a megújulás. De minden jóból megárt, ami sok, és az elmúlt tizenvalahány év alatt több reform szele is végigsöpört már a tanítás tervein, a tankönyvek lapjain. Az új ruhába bújtatott tankönyvek pedig – az átgondolásra, kellő tervezésre elégtelen idő miatt – csak a régiek ollózott változatai: egy fejezet a kilencedikes könyvből ki, helyette egy fejezet a tizenkettedikesből be (a fizikában), vagy hogyan ugorhatunk az őskortól az abszolútizmusig (a történelemben). Mire a tanár vagy a diák megszokhatta volna, hogy mit jelent az M2, B2, illetve a C3 kombináció a tankönyv fedőlapján, már felejtheti is el, most SAM-mal, intenzív és differenciált szavakkal találkozik, és a készülő pedagógiai szótár szerkesztői máris törhetik a fejüket, hogy mi a *művészet* a SAM-ban (*Școală de arte și meserii*).

Most pedig próbáljunk választ adni a kérdésre: hogyan érintette, érinti mindez az anyanyelvén tanító, illetve tanuló kisebbséget? Sajnos kísért a múlt. Ismét a *kísire nem nézünk* elv alapján történt a közvagyon elosztása, az anyanyelvű tankönyvek új ruhája számunkra a *király új ruhájának* bizonyult, meztelenül maradtak az iskolapadok, így a magyar nyelv és olvasókönyvek kivételével nem került tankönyv sem az elsős és másodikos kisdiákok, sem a kilencedikes középiskolások padjára. Nem kaptak „*ingyenkönyvet*” az immár kötelező oktatási szakaszba került tizedikesek sem. Illetve azok nem, akik még ragaszkodnak anyanyelvükhöz, mert, akik úgy döntöttek, hogy könnyebb az érvényesülés a többség nyelvén, azok már boldog használói az adófizetők pénzén nyomtatott könyveknek. Ők kaptak, nekik *adtak*.

Adnak. Meleget, könyvet, gyógyszert vagy fűtéstámogatást, a nyolcvanas években jegyet, jegyre pedig néha tejet, húst és kenyeret. Megszoktuk ezt a szót, néhány generáció életét végigkísérte, és kíséri még ma is. Belénk ivódott, bennünk maradt. A nyelvész mondhatná: Erdélyben jelentéstöbblettel bír(t). Ám jobb lenne elfelejteni mindazt a „többletet”, ami a szóhoz kapcsolódik. Ne adjanak, legalábbis ne *Ők*, ne az *illetékesek*. Mert velük a többlet mindig hiánnyá változott, a szobából hiányzott a meleg, a gyermeknek a tej és a hús, most pedig hiányoznak a jó minőségű, szép magyar tankönyvek.

Tankönyvek pedig vannak, jó tankönyvek is, szebbek is mint a régiek, egyetlen hibájuk, hogy magyar nyelven születtek, másodrendű állampolgárok írták őket. Mert másodrendűvé fokoztak le minket, ahogy az egyik *illetékes* mondta: *Csak az a kérdés, hogy a magyar tankönyvek a román könyvek után fél évvel, vagy egy évvel kerüljenek az iskolába.* Tehát fél vagy egész évvel kell lemaradnunk. Valószínű, hogy a többi kisebbség valamilyen nagyságrend (nevezzük ezt *kisebbségrendnek*) szerint következik, így

megtörténhet, hogy az ukrán vagy szlovák nyelven érettségiző diák 2007-ben kapja kézhez a 2004-től érvényes tanterv szerint készült kilencedikes tankönyvét.

Ha van könyv, miért nem rendelt a minisztérium? Hisz az újságokban (lásd: *Jurnalul Național*, október 6, *Szabadság*, október 7.) tanfelügyelők magyarázzák: *a tankönyvírás bosszas, nehéz folyamat, pedagóguscsoportok nekiveselkednek, aztán írnak, írnak ... , ezt követi egy még bosszasabb folyamat, a fordítók fordítanak, a szerkesztők szerkesztenek stb., tehát ne várja a magyar szülő, hogy csak úgy, ripsz-ropsz kapjon tankönyvet, legyen türelemmel, majd megjő a könyv, ha hó lesz nagy.* A Hargita megyei tanfelügyelőség átiratban utasítja az iskolák igazgatóit, hogy október 25-ig jelentsék: *problema manualelor a fost rezolvată – A tankönyvkérdést megoldottuk!* (Valamikor a nyolcvanas években a megyei pártbizottságok hasonló átiratokban kértek jelentést a termés betakarításáról, a terv teljesítéséről stb., és a jelentések el is jutottak a legfelsőbb elvtársakig akkor is, ha abban az évben a termést elverte a jég vagy megette a ragya.) A tanfelügyelők tájékozatlanságára van magyarázat, őket a *vezéreltetésesek* nem tájékoztatják, esetenként félretájékoztatják. Oktatási rendszerünkben még mindig nem az információk áramlanak az iskola, tanár, szülő és diák között, oda és vissza, hanem az utasítások, föntről le. A magyarázatok is mindig fölülről érkeznek, valaki megmagyarázza, hogy miért nincs, miért nem *adtak*. És számos esetben a magyarázó az *adófizetők* pénzén végzi fontos magyarázó tevékenységét, így nem csoda, ha nem marad ideje arra, hogy megvédje az adófizető érdeket, vigyázzon arra, hogy gyermekeink egyenlő eséllyel tanulhassanak.

Vádaskodónak, néha ironikusnak, sértőnek tűnhetnek ezek az állítások, mondatok. – Miért? – teheti föl a kérdést az olvasó. Mit veszítettünk? Elvettek-e valamit tőlünk, vagy csak egy kis késlekedés miatt vádaskodik a szerző?

Arra, hogy az ingyen használatú tankönyvek hiányával mennyivel károsították a magyar nyelvű oktatást, nincsenek számszerű adataink. Még nem lehet összesíteni azt, hogy hány tankönyvcímmel, és egy-egy könyvből hány példánnyal lett szegényebb a magyar tannyelvű iskola a románnál. Itt még beszélhetünk késésről is, bár a késés sem megengedhető, a magyarul tanulónak is akkor jár a tankönyv, amikor a tanév megkezdődik. Az első osztályba lépő kisdíák örömét azonban nem lehet késve fölkelteni. Azt a mosolyt, amelyet a padján található szép könyv az első iskolai napon kiváltana, nem lehet fél éves vagy éves késéssel az arcára varázsolni. *Felelős-e* valaki ezért a mosolyért? Úgy tűnik, hogy, akiket *felelőséggel* ruháztak föl, és akik őket kinevezték, a mindenkori *érdekvédők*, nem érzik át helyzetük visszásságát. Rámutatnak valakire vagy valamire, egy másik irodára: – *Azok a hibásak, mi akartuk, de azok nem. Nem tehattünk semmit.* – mondják. Ám *vétkesek között cinkos, aki néma.*

Foglaljuk össze röviden, néhány pontban, hogy miben tekinthető diszkriminatívna, a közpénzekkel való felelőtlen bánásmódnak a minisztérium mai tankönyvellátó rendszere, és a gyakorlat miért emlékeztet *késértetiesen* a nem olyan távoli *múltra*.

1. Az új tantervnek megfelelő (I–II. és IX. osztályos) anyanyelvű tankönyvek hiánya, illetve féléves-éves késése.

2. A változatlan tanterv szerint (a X. osztály számára) készülő ingyen használatú könyvek hiánya, illetve féléves-éves késése.

Meg kell említenünk, hogy ebben az évben teljesen logikátlanul a magyar nyelv és irodalom új (módosított) tantervét a VII., VIII. és IX. osztályban vezették be, az V-VI-ban maradt a régi. A minisztérium nem utasította az érvényes tankönyvek kiadóit, hogy az új tantervnek megfelelően dolgozzák át tankönyveiket (vagy új pályázatot kellett volna kiírni). Erre bőven lett volna idő, mivel az új tanterv-változatokat éppen két éve véglegelte az országos szakbizottság. A szaktanárok most egyszerűen tehetetlenek azokkal a tartalmi törésekkel, hiányokkal, amelyeket ez az ésszerűtlen késlekedés és eljárás okozott. A IX-es tankönyv pályáztatása csak az oktatási hatóság belső csatornáin történt meg, nem a sajtó nyilvánosságában.

3. A pályázati rendszer akadályozza a jó minőségű és tartós tankönyvek előállítását: a pályázati feltételeknek köszönhetően sok esetben a könyv ára még egy olcsó nyomtatás árát sem fedezi. Ezek az árak nem a valós előállítási költségeket fedezik, azért születtek, mert egyes kiadók a többi kiadó piacról való kiszorítására törekszik, és miután ez sikerül, az árakat már korlát nélkül diktálhatja. Néhány kiadó 7, 12 ezer (színes elsős, másodikos könyvek) vagy 16 ezer lejes (középiskolai) tankönyvvel nyújtotta be a pályázatát, mert felismerte, hogy a pályázati kiírás feltételrendszere ezt megengedi, és ezáltal egyedül ajánlhat a könyvével. Így számos, a minőség szempontjából kifogástalan tankönyvet sikerült kizárni a versenyből, megakadályozni azok iskolai használatát.

4. A gyakorlat tehát lehetőséget teremt a tisztességtelen piaci versenyre, bátorítja azt, előnyben részesíti a tisztességtelen módszereket használókat.

5. A szakoktatás anyanyelvű tankönyveinek teljes hiánya: az elmúlt tizenöt évben az oktatási minisztérium egyetlen magyar nyelvű szakoktatási tankönyvet sem rendelt. Az egyik minisztériumi illetékes egy, a közelmúltban lezajlott tanácskozáson (Szováta, 24. október 2.) arra hivatkozott, hogy 300, 500 példányban a román kiadónak *nem érdemes* magyarra fordíttatni a tankönyvet. Az eszébe sem jutott, hogy a minisztérium pályázatot írhatna ki magyar nyelven megírt szaktankönyvre, amit már nem kell román nyelvre fordítani, vagy alkalmazhatná a pozitív diszkrimináció elvét, és a kisebb példányszámú kiadásnak megfelelő árat ajánlana a szaktankönyvekért. A szülő tehát, amikor szakiskolába vagy szakközépiskolába írhatja a gyermekét, eleve lemondhat a magyar tankönyvről. És a diák valószínűleg lemondhat a magyar szaknyelv megismerésének a lehetőségéről is, ugyanis a szakiskolákban, középiskolákban a képzett, szakmáját anyanyelvén is jól ismerő szaktanár ritka, mint a fehér holló.

6. A minisztérium tankönyvellátási gyakorlata figyelmen kívül hagyja a tanár és az iskola (pedagógus-, diák- és szülőközösség!) választáshoz való jogát. A 93-ban meghirdetett oktatási reformnak (*Cartea albă a reformei învățământului preuniversitar din România*) az egyik vezérelve éppen a tanár jogáról szólt, mely szerint hozzászólhat a munkáját érintő kérdésekhez. Ez a közel ötven évig (1948 és 1993 között) megvont jog most ismét csorbát szenved, hisz sem az újból és újból sebtében összefércelt tantervek nem kerülnek széles körű megvitatásra, sem a tankönyvek ingyenes iskolai használatra való megrendelése nem történik a tanító, a tanár megkérdezésével (ezt

támasztja alá a 2003 nyarán, a IX. osztályos tankönyvek megrendelésekor alkalmazott eljárást).

7. Megakadályozza a jó minőségű tankönyvek bemutatását. Bár utólag jóváhagyták azokat a pályázatra beküldött tankönyveket is, melyek a minőség szempontjából kifogástalannak bizonyultak, a bemutatóra csak a minisztérium által kiválasztott, a lehetetlen árkövetelményeknek megfelelő könyveket rendelték meg. A tanárok az iskolakezdésig nem ismerhették meg a többi, számos esetben a megrendelnél jobb, szebb tankönyvet.

8. A tanító vagy tanár a választáskor nem ismerheti meg a magyar nyelvű könyvet, csak annak a román változatát. Azt, hogy abból születik-e egyáltalán magyar változat, vagy hogy milyenre sikeredik a fordítás, nem tudhatja. Mivel a fordítások a legtöbb esetben – a minisztérium jóvoltából – a tanévkezdés után születnek, a megfelelő nyelvi, stílári, terminológiai ellenőrzésekre nem marad idő.

9. Az eljárási hibák, melyek a fordításokra szánt időt a szükségesnél rövidebbre csökkentik, hozzájárulnak a nyelvi erózióhoz, a magyartalan stílus, szórend és a hibás szakterminológia terjedéséhez. A fordítót *prima vista* fordításra kötelezik a kiadók, olvassa a román mondatot és írja is a magyart. Mire leírta, a gépelő már veszi is el a lapot, adja a tördelőnek, két hét múlva pedig a könyv a nyomdában van. Mindez azért történik, mert az illetékes, aki a minisztériumban a szerződést megkötö, azzal a feltétellel fizeti ki a könyvet, ha a szerződéskötés után hat-nyolc héttel a könyv az iskolába kerül. (A kevésbé tájékozott olvasónak azt is el kell mondanunk, hogy a tankönyvek fordítása már a nyár folyamán megrendelhető lett volna, ám akkor az *illetékesek* jól megérdemelt nyári szabadságukat töltötték. E cikk megírásának napján, október 12-én még nem köttettek meg a szerződések a magyar tankönyvekre, a fordítást és szerkesztést viszont legkésőbb november 20-ig le kell adni, nyomdakész állapotban!) Nemcsak a szöveg fordítása követel időigényes, gondos munkát, hanem a térképek, képek, grafikonok átdolgozása is. Idő hiányában azonban a térképek román helységnevekkel, szöveggel jelennek meg. Így válik az Erdélyi-szigethegység Nyugati Kárpátokká, így lesz Désből Dézs stb.

10. Az eljárás nem veszi figyelembe a tanár információhoz való jogát: *a)* a minisztérium nem értesíti a tanárt vagy az iskolát arról, hogy az általa választott könyvet megkapja-e vagy sem; *b)* arról, hogy mikorra várható a választott tankönyv kiszállítása; *c)* hogy mit kér, ha az általa választott könyvnek nem készül magyar változata; *d)* az információ parancs, utasítás formájában érkezik felülről lefelé anélkül, hogy a válasz, a tájékoztatás kötelező lenne az irányító hatóság részére is.

11. Meggátolja a magyar nyelvű tankönyvek iskolai bemutatását. Az idei bemutatón a magyar nyelven megírt, jónak megítélt és engedélyezett tankönyvek nem kerülhettek bemutatásra, így a legtöbb tanító, tanár nem is értesült ezeknek a könyveknek a meglétéről.

12. Nem teszi közzé a hosszú távú terveket (ha születnek ilyenek), nem tájékoztatja a kiadókat, tanárokat időben arról, hogy milyen tanterves változásokat tervez, a változásokról nem kéri ki a szakmai szervezetek, a tanárok, iskolák véleményét.

13. Felelőtlenül bánik a közpénzekkel. Erre számos példa utal, ezek közül egy: a jó minőségű magyar nyelvű számtantankönyvet nem rendelték meg az elsősök számára, mert a kiadó 24 ezer lejes áránál olcsóbbnak tűnt valamelyik román kiadó 12 ezerért ajánlott számtankönyve. Ősszel, tanévkezdés után a 12 ezer lejes román nyelvű számtankönyvet – *A magyarra fordítás költsége!* indokkal – közel 70 ezer lejért megrendelik négy évre előre.

14. Nem ellenőrizhető, hogy az anyanyelvű könyveket milyen kritériumok alapján rendelik meg az iskolák számára. Nincs semmilyen ellenőrzési lehetőség, és ez a hiány visszaélésekre adhat alkalmat.

15. Az eljárással az iskolákba nem kívánt, a tanárok által nem rendelt és a diákok által nem használható tankönyvek kerülhetnek (erre a 2003-as tanévre rendelt könyvek szolgáltatók számos példát).

16. Nem teszi lehetővé a hibák menet közbeni korrigálását. Amit egyszer nem rendeltek meg, vagy hibásan rendeltek, azt a következő években már nem rendelik újra.

17. Személyek hangulatától, érdekeitől függő döntések születhetnek, mert nincs egy mindenki számára betartandó rendszer, eljárásorozat.

18. Olyan tisztviselők, igazgatók, vezérigazgatók is dönthetnek, akik valamelyik kiadónak kedvezhetnek (több információ arra utal, hogy a könyveket megrendelő közhivatalnok valamely kiadó igazgató tanácsának tagja). A döntéshozók stílusa, hangvétele, munkamódszere nem egyeztethető össze az állami hivatalnoki státussal.

18. A gyakorlat „nem tekinti” kötelezőnek a törvény betűjét mindenki számára: az ingyen használatú tankönyveket az illetékesek nem rendelik meg a közoktatás minden tanulója számára, különbséget tesznek a román nyelven, illetve az anyanyelvükön tanuló diákok között, ezzel akaratlanul is arra ösztönzik a szülőket, hogy írassák román tannyelvű iskolába gyermekeiket.

19. A tankönyvellátás mai rendszere a közoktatási reformmal ellentétes irányba ható intézkedések sorozataként értékelhető: visszaállítja az egytankönyves rendszert, a beszerzési eljárásban csak az olcsó, kapkodva összeállított tankönyvek lehetnek sikeresek.

20. Hátrányos helyzetbe hozza a magyar tankönyvek kiadóit, illetve a minőségi tankönyveket készítő román kiadókat is. A tankönyvtervezés, -írás, -szerkesztés, műszaki szerkesztés olyan folyamat, amely nem végezhető *ad hoc*, „beugrás” rendszerben, és ehhez hasonlóan a tankönyvfordítás sem. Az oktatási főhatóság eljárásrendszere nem kedvez a felkészült, rutinos, jól tervezett munkának. Egyidejűleg rendelnének meg 20-30 címet, az elkészítési határidőkre nem engednek meg hat hétnél többet, és a könyvek elkészülte után hosszú „munkaszünet” következne. Ilyen környezetben nem alakulhat ki életképes jó tankönyvszerkesztőség, a légkör nem kedvez a tankönyvírásnak és a minőségi oktatáshoz elengedhetetlenül szükséges tankönyvlektorálásnak sem. Egy fiatal tankönyvíró, szerkesztő és tankönyvbíráló generáció kialakulása nélkül az erdélyi magyar tannyelvű oktatás az illetékesek kimondott, kimondatlan óhajának megfelelően csak kulloghat a román nyomában.

21. A pályázati feltételrendszer elriasztja azokat a magyarországi kiadókat, melyek vállalnák a romániai tanterveknek megfelelő könyvek készítését. Hallhatók olyan vélekedések is, hogy ez nem baj, nincs szükség magyarországi tankönyvekre. Ez a gondolkodásmód azonban nagyon rövidlátó módon szemléli anyanyelvű oktatásunk érdekeit, és ellentétes azzal a naponta elhangzó igénnyel és követeléssel, hogy az integráció első lépése a magyar nyelv és a magyar kultúra közössége. Szükség van a magyarországi tankönyvekre is, hiszen három forrásból – a román nyelvből fordított, illetve az Erdélyben és Magyarországon magyarul megírt könyvek választékából – könnyebben lehetne minőségi oktatást tervezni. Továbbá: közösségünk szerzők és profi tankönyves műhelyek tekintetében is „szubkritikus”: nincs mindenre ember, nincs mindenre műhely, a meglévők jelentős része pedig belterjesen, azaz provinciálisan alacsony szinten dolgozik, kellő nyelvi és szakmai ellenőrzés nélkül.

22. Az eljárás nem teszi lehetővé a folyamatos tankönyvfejlesztést és a tankönyvkínálat bővítését, a hiányok pótlását. Amit egyszer elfogadtak – pénzügyi kritériumok alapján – és az iskolába küldtek, azt kicserélni, az helyett mást kérni, beszerezni már nem lehet.

23. Nem veszi figyelembe a romániai nemzetiségek sajátos igényeit, a pályázatokat csak a román nyelv és kultúra szempontjai szerint írják ki, így nem kerülhet sor például magyar zenetankönyvek pályáztatására, iskolai használatára. Az idei kiírásban is készültek román nyelven megírt, a román zeneirodalmon alapuló középiskolai zenei tankönyvek, és valószínű, hogy ezeket ismét fordításban fogják megrendelni a magyar nyelvű oktatás számára. A román nyelven megírt történelemkönyvekben nem tükröződik kellő mértékben a nemzetiségek történelme. A fordítás ezen nem segíthet. Az idegen nyelvek oktatása a román nyelv segítségével történik, a román nyelv és irodalomkönyvek pedig zömmel a román anyanyelvű gyermekek számára íródnak, és nem a helyi igényeknek, sajátos helyzeteknek megfelelő módszerek figyelembevételével.

24. A hivatalnokok módszerei között gyakran találkozunk a demokráciában elfogadhatatlan eszközökkel, például hanyagságot, felelőtlen vagy törvénytelen döntéseiket megpróbálják hamis állításokkal elfedni (például, hogy a fordítások miatt késnek a magyar nyelvű tankönyvek az iskolából), és azzal „zsarolják” a kiadókat, hogy ha nem sikerül néhány hét alatt elkészíteni és kiosztani a tankönyveket, akkor nem kapják kézhez a teljes költséget.

25. Számos alkalommal a felelős magyar tisztviselők is bátorítják, illetve lehetőséget teremtenek a román döntéshozóknak arra, hogy felelőtlen, diszkriminatív döntéseket hozzanak.

26. A tankönyvhiányt generáló eljárássorozatnak, az *adnak – nem adnak* játéknak haszonélvezői is vannak: az ellenőrizetlen oktatási segédletek, munkafüzetek gyártói és terjesztői. A nyelvi és szerkesztés szempontjából kétes értékű segédletek használatáért azonban az oktatási minisztérium nem okolható: ez a tanítóink, tanáraink felelőssége. Az iskolákat elárasztó *füzetáradatot* jó és szép tankönyvekkel vissza lehet és vissza kell szorítani. Minden országban, minden oktatási rendszerben ennek van valamilyen szakmai felügyelete: ismeretes az ajánlott és a nem ajánlott tankönyvek és

egyéb oktatási anyagok listája. Ilyen szerepet is szántunk volna az Erdélyi Tankönyvtanácsnak, de ilyen jogkörhöz semmiféle batorítást nem kapott, inkább csak korlátozó figyelmeztetéseket. Igaz, a szaktanári közösségek szervezetlensége és a beidegződés miatt a folyamatos jogos elégedetlenség is megreked a helyi tanácskozásokon elhangzó méltatlankodásoknál, kifakadásoknál. Nagy szükség volna folyamatos elemzésekre, tankönyvbírálatokra a szakma országos nyilvánossága előtt. A mostani tartózkodás vagy a félelem jele, vagy a lemondó beletörődésé. Egyik sem jó jel.

Mit hoz a jövő? Hoz-e új tankönyvellátási rendszert? A minisztérium honlapján nemrég megjelent tervezet (*Politica Ministerului Educației și Cercetării referitoare la asigurarea manualelor școlare pentru învățământul preuniversitar*, 2004. szept.) nem sok jót ígér. Az anyanyelvükön tanuló nemzetiségiek számára csak a román tankönyvek fordításáról beszél, egy vagy esetenként két könyv lefordításáról. Tehát abból az elvből indul ki, hogy a kisebbségek nyelve nem alkalmas tankönyvírásra, az anyanyelvén tanító nem egyenrangú a többség nyelvét beszélő tanárral stb. A tervezet semmilyen garanciát nem nyújt az egyenlő esélyre. Látták-e ezt a tervet a kisebbségekért felelős illetékesek? Hangzott-e el egyetlen parlamenti interpelláció is a kisebbségek diszkriminatív tankönyvellátási módja miatt? A közeljövő talán választ ad néhány kérdésre, de gyökeres fordulatot nem remélhetünk mindaddig, amíg a múltból örökölt szemléletmódot nem száműzik az oktatást irányító intézményekből.

Összeállította: **Székely Győző tankönyvszerkesztő**
Kiegészítésekkel ellátta: dr. Péntek János egyetemi tanár